

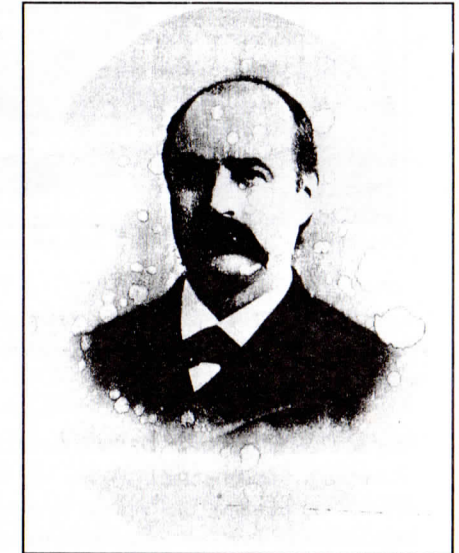
Villa Soekasari, een Indisch lustoord in Zuid-Holland

Noeska de Wit

Hoewel Soekasari slechts enkele jaren in volle glorie heeft bestaan deden deze buitenplaats en haar eigenzinnige eigenaar Mr. Herman Otto van der Linden van Snelrewaard¹ eind vorige eeuw in Dordrecht veel stof opwaaien. Als pionier van de lichamelijke opvoeding, amateur-tuinarchitect met een uitgesproken mening, begunstiger van het plaatselijke zangkoor en schrijver van proza en gedichten kreeg Van der Linden de bijnaam 'Don Quichotte van Dordrecht' omdat hij leek op de held uit Cervantes roman: een overedelmoedige, dwaze, onpraktische idealist.

Herman Otto van der Linden werd in 1839 in Dordrecht geboren als zoon van een kassier. Na zijn studie rechten te hebben voltooid vertrok hij naar Nederlands-Indië om zich als advocaat en procureur te vestigen in Batavia. Een bezoek aan het Molukse eiland Banda zette hem aan tot het schrijven van het boekje *Banda en zijne bewoners*, dat in 1873 werd uitgegeven. Hierin liet hij zich uit tegen het heersende koloniale regime en verwierp de racistische vooroordelen van de Nederlanders. Kennelijk welgesteld verliet hij in 1882 Indië. Na omzwervingen in China, Japan en Noord-Amerika keerde hij terug naar zijn geboortestad.

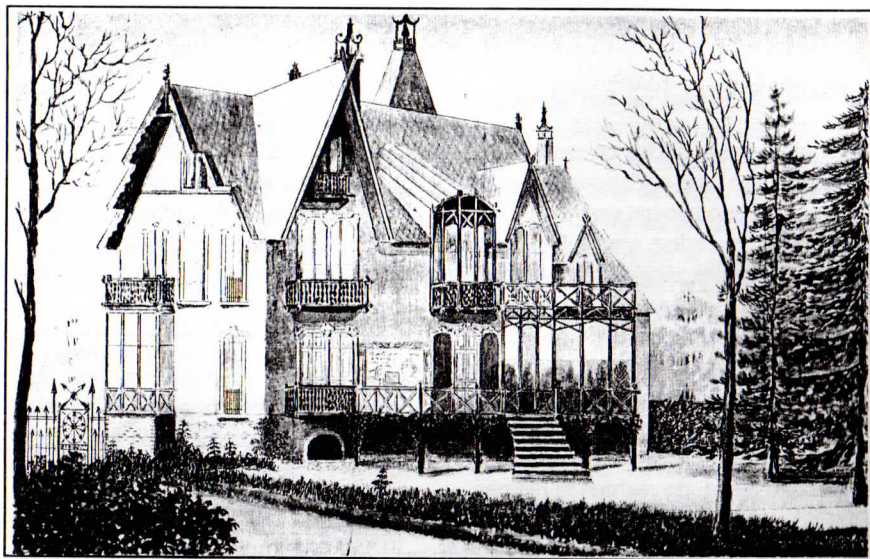
In de tuin van zijn moeder die grensde aan de noordzijde van Park Merwestein tussen Singel, Hallincqiaan en Groenedijk liet hij zijn eigen lusthof bouwen, genaamd 'Villa Soekasari', wat in het Maleis zoveel wil zeggen als 'ik vind er iedere dag genoeg in'.²

Portret van Herman Otto van der Linden van Snelrewaard. Gefotografeerd rond 1885.

¹Deze dubbele naam is gekocht.

²In de gids *Breda en omstreken in woord en beeld* schreef Van der Linden dat het woord Maleis is voor 'Bloemenlust'. K.M. Smith, G.L. Janssen, *Breda en omstreken in woord en beeld*, z.p. 1877, 198.

Gezicht op de achterzijde van Villa Soekasari vanuit het park Merwestein.

Achter de villa liet hij zijn Indische avontuur herleven door een tropische tuin met paviljoens, grotten, watervallen, bamboebossen, wortelbomen³ en een vuurspuwende vulkaan aan te leggen.⁴

"Bij Soekasari groeien de bomen contrari"⁵

Bovenstaand volksrijmpje ontstond naar aanleiding van een langdurige strijd die zich ontketende tussen de pas uit Indië teruggekeerde Van der Linden, het gemeentebestuur en de door hen aangestelde tuinarchitect C. Kwast over de inrichting van het Merwestein park. Het verhaal gaat zo:

Toen mevrouw Wilhelmina Adriana Elisabeth 't Hooft eigenaresse van de buitenplaats Merwestein in 1884 het landgoed openbaar wilde laten veilen, dreigde het terrein in kleine kavels uiteen te vallen. Het 'Comité tot stichting van een park in Dordrecht', dat al een aantal jaren op zoek was naar een geschikt terrein nam contact op met de eigenaresse. Er werd besloten de veiling uit te stellen. Kort hierna deed de

³Hiermee werd de mangrove bedoeld.

⁴Pieter Breman, *Van landgoed tot Gemeengoed, de geschiedenis van het park Merwestein*, Dordrecht 1985, 22.

⁵Jan Alleblas, Frits Baarda, Jaap Bouwman e.a (red.), *Dordrecht zoals het was, themanummer Wonen*, nr 13, Zwolle 1995, 303.

stichting een beroep op een vrijwillige bijdrage van de inwoners van de stad. Op 14 februari 1885 had de stichting genoeg geld ingezameld en werd de grond overgedragen. Hierbij werd vastgelegd dat de gemeente Dordrecht het terrein zou aanleggen en inrichten tot een openbaar park en dat het die bestemming de eerste vijftig jaar zou moeten behouden. Gediplomeerd tuinbouwkundige, boomkweker en tuinarchitect C. Kwast kreeg de opdracht een ontwerp te maken. Zijn plan hield onder andere in dat er een groot aantal bomen en heesters gerooid, verplaatst of verkocht moesten worden. Hieronder vielen ook 254 vruchtenbomen. Het gemeentebestuur droeg hier als argument voor aan dat men bang was dat de baldadige jeugd het fruit met stokken en stenen uit de bomen zou stelen. De massale boomrooiing stuitte op veel bezwaren bij de burgers van Dordrecht. Eén van de grootste tegenstander van het plan was Herman Otto van der Linden die vanuit zijn villa uitkeek over het terrein van park Merwestein. Hij kocht de bedreigde vruchtenbomen op en bood ze vervolgens weer aan bij de gemeente in de hoop dat zij hierdoor zouden mogen blijven staan. Toen de gemeente weigerde en de bomen alsnog liet verwijderen, zo gaat het verhaal, plantten Van der Linden uit protest de stammen met de wortels in de lucht in zijn eigen tuin: contrari!⁶ Als gevolg van deze actie werd een spitsvondig volksrijmpje geboren: "bij Soekasari groeien de bomen contrari!"⁷

De anekdote over de omgekeerde bomen is in de loop der jaren een eigen leven gaan leiden. In april 1955 kwam Soekasari ter sprake in een artikel in het Dordtsch Dagblad. Daarin werd verondersteld dat Van der Linden met zijn tropische tuin het volk wilde laten kennismaken met het Indische landschap. "Om te laten zien hoe vreemd het er in Indië uitziet, zo vertelde de schoolmeester, plantte hij enige bomen met de wortels omhoog."⁸ Ook in het herdenkingsboek uit 1933 van de Dordrechtse Football Club kreeg de protestactie met de bomen een andere betekenis: "Als Indisch gast, gewend aan de rimboe zette hij onder de leuze 'natuurstijl' in figuurlijken en letterlijken zin alles op z'n kop. Hij probeerde zelfs boomen met de takken in de grond en de wortels omhoog te laten groeien!"⁹

⁶Pieter Breman, op. cit. (noot 4), 20-22.

⁷De correspondentie van en naar de gemeente over de vruchtboomaffaire heeft Van der Linden laten uitgeven in een bundel: Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, *Salvo Meliore*, Dordrecht 1885.

⁸Dordtsch Dagblad, 16 april 1955.

⁹C.J. van Rosendaal, *50 jaar DFC, Geschiedenis der Dordrechtse football-club*, Dordrecht 1933, 15.

Van der Lindens visie op het park Merwestein

Om het gemeentebestuur enig alternatief te bieden voor de plannen van Kwast schreef Van der Linden een vlugschrift onder de naam *Merwestein- Dordrechts Buitenplaats*. Onder het motto 'wakker zijn is de boodschap' besprak Van der Linden de diverse mogelijkheden die het park de bevolking van Dordrecht zou kunnen bieden. Deze varieerden van de organisatie van activiteiten op cultureel gebied tot suggesties voor de inrichting van het terrein die hij verwoordde in het hoofdstuk 'Geen plan, maar een welgemeende wenk'. Aan de hand van kleine anekdotes en voorbeelden zette Van der Linden zijn visie op de aanleg van park Merwestein uiteen. Zo trok hij een vergelijking met het Parijse Parc Monceau, dat qua oppervlak weinig verschilde met het toekomstige park in Dordrecht. Hij prees het gevarieerde gebruik dat er van het park werd gemaakt en de goede

orde die men er wist te handhaven. Van de brede rijweg die dwars door Monceau was aangelegd om het park toegankelijker te maken ondervond het wandelend publiek - weinig hinder. Alleen rijtuigjes voor het vervoer van mensen waren toegestaan en deze werden verplicht stapvoets te rijden. Van der Linden uitte ook zijn enthousiasme over de vele hoge bomen in het park en de aangelegde vijver waarvan de vorm was gebaseerd op de ruïne van een Romeins bad.

In zijn betoog pleitte Van der Linden voor de aanleg van een rijweg vergelijkbaar met die van Monceau door het noord-oostelijke deel van Merwestein. Aangrenzende beplanting moest worden geselecteerd op verscheidenheid en bijzonderheid. Hierbij stond elke bloem, boom of struik in dienst van het harmonisch geheel. Bloemvakken in wat voor vorm dan ook werden door Van der Linden verafschuwde: 'geen schotels op de tafel der natuur!'

De natuur zal haar eigen bedden aanleggen, daar waar bloemen horen te groeien!

Een tuin met 'verminkten', zoals Van der Linden de geschoren boompjes noemde.

Ter educatie van geïnteresseerden zouden bij de verschillende bomen, planten en struiken bordjes met de naam van de soort moeten worden geplaatst. Buitenplaats Merwestein zou op deze manier 'een leerschool voor de bloemist, een genot voor de kenner en een prikkel voor de onverschillige' zijn.

Model voor Van der Lindens ontwerp voor het zuid-westelijke deel van Merwestein stonden de Engelse en Amerikaanse volksparken. In deze landen kende men een uitgebreide parkcultuur: parken werden daar druk bezocht om picknickpartijtjes in te houden, om in te spelen of in de schaduw van de bomen te slapen. Engelsen en Amerikanen wisten in ontberingen en behelpen een genot te ontdekken waarvan Van der Linden betwijfelde of volwassen Nederlanders dit enthousiasme ooit zouden kunnen vatten. "Zij zitten," zo schreef hij, "liever in een koepel, uren achtereen, naar voorbijgaande mensen, die men kent als zijn zak, te kijken. Probeer die vorm van genot maar eens aan een Amerikaan of een Engelsman uit te leggen!"¹⁰

In het kader van de Merwestein-actie schreef Van der Linden voor alle 'zelf-zingers van Dordrecht' een lied waarin hij zijn visie op tuinarchitectuur en daarmee op de inrichting van Merwestein verwerkte.

TUIN-LIED

Fraai boompje, schoon bloempje, waar wilt gij geplaatst?
Te midden van het bladgroen, van naalddroen, gemengd,
In rondjes van teelaard, in randen verlengd;
In zon of in schaduw, op heuvel of plat,
In water aan oever, of ver van het nat,
Wilt zelf het mij zeggen, gij blijft dan gezond,
Spreidt lachend, geurend, uw weldaân in het rond.
Zijt moedig en oprecht,
Ronduit zegt,
Waarop gij hebt recht!

Recht, ja, behoort ons, het helpt ons echter niet,
Op velden in bosschen, verkiezen we plaats,
In tuinen, bij ruikers, verhoort men geen praats;
Verfraaien, bekoren, gij moet, zegt men laf,
En neemt gelijktijdig, het middel ons af,
Wil zelf het beslissen, uw recht is de macht,
Plant zelfwijs, schik zelfvrij, misbruik uwe kracht.
Zij moedig, oprecht,
Ronduit zeg,
Wat ik zin is recht!

¹⁰Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, *Merwestein, Dordrechts buitenplaats*, Dordrecht 1885, 18-32.

Stout boompje, gult bloempje, hoe stek'lig uw spot,
In woning, bij meubel, tot sieraad, in al,
Ontleenen de menschen model aan het heelal;
In tuinen, bij ruikers, zij zouden zijn vrij,
Het "schoon" te gebieden, zooals willen zij,
Gij hebt het te zeggen, te wijzen, model,
Wil loonend, kroonend, hun arbeid voldoen wel
Zijt moedig, en oprecht,
Ronduit zegt,
Hoe komt gij tot recht!

Recht, éénig slechts is, in slecht is ruime keus,
De vormen, de lijnen, verwantschap zij zijn,
De kleuren, bij tinten, opvolgend en fijn;
Verrechten, wat scheef doet de moeder "Natuur",
Is werk voor de menschen, bij alles, elk uur,
Wil zelf niet betweten, uw recht worde kracht,
Plant nadoend, schik afziend, eer dus uw macht!
Zij moedig, oprecht,
Ronduit, zeg,
"Natuurstijl" - da's recht!¹¹

Mooi of lelijk?

*"Veroorlooft mij echter, onder vrienden toch, wordt een woord van gedraging niet euvel opgenomen, om vóóraf een praatje te houden. Allen naar de zin te maken ziet ge- dat kunstje verstaat een mensch niet, maar wat nog vreemder is, de natuur zelve, die hoogste wijsheid, is, tegenover diens eisch, onmachtig. De natuur, zij had het, om van onderverdeelingen niet te gewagen Europeanen, Afrikanen, Aziaten, Polynesiërs, Amerikanen en Australianen naar den zin te maken en hoe haar best doende, het gelukte haar niet. De een vond van haar maaksel dit mooi en dat leelijk, maar de ander zeide dat leelijk en dit mooi. En zoo, op elk gebied, alzoó óók op dat van tuinaanleg en boomkweeking. Houdt u dus netjes en vraagt niet wat gij persoonlijk mooi of leelijk vindt, want dat is geen maatstaf van mooi of leelijk, maar beantwoordt ernstig de zich telkens voordoende vraag: waarin schuilt het mooi van ieder voortbrengsel van de natuur."*¹²

Bovenstaand citaat is afkomstig uit één van de bundels die Van der Linden publiceerde

¹¹Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, *Park-bibliotheek, Verzameling van Schetsen, Verhalen, Betoogen en Lieder*, Dordrecht 1889, 12-13.

¹²Herman Otto van der Linden, op. cit. (noot 10), 10-11.

naar aanleiding van het conflict omtrent de aanleg van park Merwestein. Om aan te geven dat het er meerdere manieren van natuurbeleving zijn, wees hij op de relativiteit van een begrip als schoonheid.[zie bovenstaande citaat] Wanneer ieder individu zich liet leiden door zijn eigen voorkeur zou er ook geen vaste betekenis aan mooi en lelijk kunnen worden toegekend.

*"dat wat mooi is, dat is niet afhankelijk van één mensch, hij moge zijn wie hij wil, koning, bedelaar, kunstenaar of idioot. Het mooi onbepaald en onbeperkt bestaat alleen in de natuur."*¹³

Van der Linden verklaarde het falen van deze begrippen ook door de verkeerde toepassingen van bepaalde vormen en stijlen:

*"De aanleg van een stadtuin heeft, altijd om mooi te zijn; het woord is tot den goedgeemutsten gerigt, want voor eigenzinnigen, stompen, verwaanden, voor schoonheid gevoellozen blijft het toch immer Morianen wasschen; worde het herzegd, om mooi te zijn andere eischen dan die zijn van den villatuin en zoo verder."*¹⁴

Zijn artikelen vormden een krachtig pleidooi voor de natuurtuin waarin bomen het belangrijkste onderdeel zouden zijn. Van der Linden bedeelde elke boomsoort een individueel karakter toe waarmee een bepaalde sfeer kon worden opgewekt. Zeer verontwaardigd schreef hij:

*"Daar was een tijd dat Nederland het mooi vond om bomen te knippen, te binden, te scheren, te knevelen totdat de vorm die gewenscht werd was verkregen. In 1884 te Amsterdam waren nog boom-eenden, boom-varkens. Boom-honden, boom-wagens, boomdraken enz., te zien, ook dwergboompjes, verdraiden, gebogenen, in één woord verminkten."*¹⁵

Alles in de tuin moest deel uitmaken van een harmonisch geheel, uitgaande van het natuurlijke model. Wanneer hieraan geen gehoor werd gegeven en bloemen op tentoonstellingen of in zorgvuldig gerangschikte perkjes verschenen, stonden zij te ver van hun natuurlijke context om mooi te zijn. Voor Van der Linden vervulde de Oosterse beschaving hierin een voorbeeldfunctie. In Aziatische tuinen werd de natuur zorgvuldig nagebootst waarbij men rekening hield met 'schoongezichten' en het spel van licht en

¹³Ibidem, 19.

¹⁴Ibidem, 19.

¹⁵Ibidem, 15.

donker. Europeanen beheersten volgens Van der Linden deze techniek niet. Zelfs de Engelsen die de eerste pogingen deden natuurtuinen aan te leggen, voegden te veel van hun eigen vindingen toe en behielden de bloemperken.

"Geloof nu niet, dat natuur kopieeren gemakkelijk, dat het kinderwerk is. Uw dambord is keutelwerk. Iets beters hebt gij in geen drie eeuwen kunnen voortbrengen. Daarom terug naar de natuur, terug tot den eersten tuin van de wereld, terug tot den tuin-landschap."¹⁶

Om zijn stelling kracht bij te zetten wijst Van der Linden op de invulling van een openbaar Japans park. De ene helft werd aangelegd door een Engelsman, de andere door een lokale tuinarchitect. Het verhaal ging dat de Engelsman na afloop zelf erkende de vlag te moeten strijken. De verklaring van Van der Linden:

"Engelsche aanleg is natuur met nog iets. Aziatische aanleg is natuur alléén. De eerste wil meer geven dan in de natuur bestaat, de tweede blijft bij zijn model, de natuur zelve. Daar ligt hem de kneep!"¹⁷

Een plaats die volgens deze 'regelen der natuur' was aangelegd was Van der Lindens eigen tuin op Soekasari.

Een beschrijving van de tuin

"Te Dordrecht vindt men sinds eenige jaren een tuin, die zich door een 'bijzondere' aanleg kenmerkt. Het is de tuin, behoorende bij de villa Soekasari van den heer Mr. H.O. van der Linden van Snelrewaard. Vraagt men aan een zeker slag van overigens eerzame Dordtenaars, door het aangrenzend park Merwestein wandelend en het oog op Soekasari's aanleg richtend, wat zij van dien tuin denken, dan halen ze de schouders op, spreken van 'zonderling', 'vreemd', 'wildernisachtig' enz... en gaan huns weegs."¹⁸

Van der Linden bracht zijn ideale tuin, 'gevolgd naar de aanlegmethode van den Adam', rondom Villa Soekasari tot leven. Indrukken die hij had opgedaan tijdens zijn reizen, - werden verwerkt in de aanleg. Zijn motivatie om Soekasari aan te leggen omschrijft hij als volgt:

¹⁶Ibidem, 25.

¹⁷Ibidem, 26.

¹⁸J.L. van Dalen, 'Een nieuwe opvatting van tuinaanleg', overdruk uit: *Vragen van den dag*, z.p. 1892, 1.

"Ik heb van mijn reizen zulke lieve herinneringen medegebracht, dat ik wil beproeven om de natuurtaferelen die ik zag en mij over het groote wonder der Almacht in verrukking brachten, tot nadenken stemden en vereering opwekten, in vorm en kleur, eenvoudig en bescheiden, in het klein, als een levend schilderijtje terug te geven."¹⁹

De natuurtuin van villa Soekasari, waarin Van der Linden van Snelrewaard zijn visie op tuinarchitectuur kon demonstreren; foto omstreeks 1886.

In één van zijn betogen over de inrichting van Merwestein getiteld *Open brief aan den Plantagemeester der gemeente Dordrecht*²⁰ nam Van der Linden tussen de regels door een vrij uitgebreide beschrijving van de tuin van Soekasari op. In eerste instantie verontschuldigde hij zich voor de terugkerende referenties naar zijn eigen ontwerp. Vervolgens beargumenteerde hij de verwijzingen met de opmerking dat bezoekers van het park, waaronder ook vreemdelingen, onbepaald zicht hebben op Soekasari. Het maakte, zo redeneerde hij, zijn tuin eigenlijk ook een deel van Merwestein. Daarbij bood het C. Kwast, de 'plantagemeester' aan wie zijn geschrift gericht was, enige achtergrondinformatie over Soekasari. Mogelijk speelde de achterliggende gedachte hem op deze manier over te halen tot navolging van de natuurlijke

ontwerpwijze ook een rol.

Hoewel Soekasari in 1885, het jaar dat de *Open brief* werd geschreven, nog niet helemaal was voltooid geeft de tekst voldoende aanwijzingen om een globale indruk te krijgen van de manier waarop Van der Linden zijn ideeën uitwerkte.

Voordat een bezoeker een rondgang over het terrein kreeg werd hij door Van der Linden eerst voorgelicht over het verspreide puin dat zich in de tuin bevond. Het moest iedereen duidelijk worden dat dit deel uitmaakte van het tonen van het verweringsproces van de natuur. Wanneer deze achterliggende gedachte niet kenbaar zou worden gemaakt zouden bezoekers immers menen dat de stenen op de verkeerde

¹⁹Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, *Open brief aan den Plantagemeester der gemeente Dordrecht*, Dordrecht 1885, 10-11.

²⁰Ibidem. Op de kaft van het boekje staat de spreuk: Beoordeeling is de pols der kunst.

plaatsen waren gestort. Van der Linden onderbouwde zijn stelling door te wijzen op de uitbarsting van een vulkaan. Hij stelde dat ieder die een uitbarsting zag, een aardbeving voelde, of getuige was van een overstroming heeft kunnen ervaren dat ook de natuur haar puin en afval heeft. Na korte tijd werd dit vanzelf weer bedekt door aarde waarop bloemen, bomen en struiken kunnen groeien.

In *Open Brief* werd ook een bijzondere bouwmethode aangehaald die men in een klein stadje in de nabijheid van Vichy in het midden van Frankrijk hanteerde. De berg van zandsteen waarop en waartegen het plaatsje was gebouwd, werd uitgehouwen. Aan de voorkant kapte men de deuren en vensters uit, of werd een houtwand geplaatst. Na het leggen van het dak werd het huis, dat meerdere verdiepingen kon tellen, betrokken. In navolging van dit principe bouwde Van der Linden in zijn eigen tuin ten noord-oosten van de villa een rothuis in miniatuurvorm. Het gebouwtje was met riet gedekt en ervoor was een oud-hollands tuintje aangelegd naar model van de tuin achter het Broekerhuis in Amsterdam. [Over deze tuin zijn geen verdere gegevens bekend]

Kronkelend door de tuin liepen smalle paden die waren versierd met mozaïek figuren samengesteld uit marmarafval. Volgens Van der Linden kon dit materiaal in grote hoeveelheden worden aangetroffen op buitens langs de meren in Noord-Italië. Aan de rand van het gazon bevond zich een met herdertas begroeide en met kurkschors bedekte stelling die deed denken aan een miniatuurimitatie van een oud slot of kasteeltoren. De treden van het in de tuin aanwezige amfitheater dat in de zomer bezaaid was met bloemen, deed Van der Linden herinneren aan de terrasvormige akkers zoals die in de bergstreken van Java werden aangelegd.

Om de werkelijkheid zo nauwkeurig mogelijk te benaderen waren op Soekasari ook de gevolgen van roofbouw²¹ nagebootst. Opgeworpen bergen aarde en stenen stelden de onvruchtbaar geworden grond voor. Tussen het puin groeide dikwijls fraai onkruid.

In de tuin heeft zich ook een Japans veldwachthuisje bevonden. Dit gebouwtje werd oorspronkelijk door Japanse boeren gebruikt als de rijstooft bewaakt moest worden. Het bood bescherming tegen kruipende, giftige en verscheurende dieren. In de buurt van het huisjes was, achter een sluier van herdertas, een bergstroompje waar te nemen.

Op Soekasari stond ook een pagode. Ruw hout, kurk en riet waren de basismaterialen waaruit dit tuinornament was opgebouwd. De vorm was afgeleid van de pagodes zoals die in de tuin van het keizerlijk zomerpaleis in Peking waren gebouwd. Op elk van de vier wanden van het voetstuk waren door een lokale kunstenaar uit marmer gehakte decoraties aangebracht. Het motief was overgenomen van een tekening waarvan de bron niet vermeld werd.

²¹Dit houdt in dat er op grote schaal bomen gekapt worden ten behoeve van landbouw. Als gevolg hiervan spoelt de vruchtbare humus weg en hoopt zich op in mondingen van rivieren. Op de van humus beroofde bodem kunnen weinig planten en bomen zich nog handhaven, met als gevolg een eenzijdige begroeiing en op sommige plekken kaalslag.

Een met coniferen beplante uitgegraven hoop aarde was een gesimuleerde voorstelling van een Japanse mijnberg. Aardbevingen en hoge druk hadden de aardlagen zogenaamd zo dicht op elkaar geperst dat er boven de grot scheuren waren ontstaan. Druipstenen waren hiervan het gevolg. Aan een zijde van de berg aarde lagen duizenden kiezelstenen, als achtergelaten door het water. De oneffen grond aan de andere zijde moest de golven zoals ze voorkwamen in de prairies of natuur-weiden benaderen.

Nog niet geheel voltooid op het moment dat de beschrijving ter perse ging, was het ravijn. Tegen de tijd dat dit onderdeel klaar zou zijn heette Van der Linden "al wie van den zomer eens opgewektheid mogt gevoelen om te komen burenen, wanneer nader uitleg is te vernemen of wie bereid is om weken ter verbetering ten beste te geven", van harte welkom.²²

In een artikel uit 1955, verschenen in het Dordtsch Dagblad werd ook melding gemaakt van een theehuis, dat van binnen geheel met Indische schilderijen zou zijn versierd. Een dergelijk tuingebouw wordt echter in geen enkele tekst van Van der Linden genoemd.

De verdwenen fotoserie

Van Soekasari zoals het er eind vorige eeuw moet hebben uitgezien, zijn in het archief van Dordrecht slechts drie foto's bewaard gebleven.²³ Het is niet duidelijk door wie en met welk doel de foto's zijn gemaakt. Het is bekend dat er ook een serie van vijf foto's heeft bestaan met toelichtende tekst. Deze werd door de firma H. van Houwelingen in 1889 middels een advertentie in *Floralia, het weekblad voor de tuinbouw* aan tuinarchitecten, directeurs van openbare parken en eigenaren van buitenplaatsen, te koop aangeboden. Helaas is de locatie van de vijf foto's niet meer te achterhalen. De bijbehorende beschrijvingen zijn wel bewaard gebleven daar zij waren opgenomen in de publikatie *Park Bibliotheek, verzameling van Schetsen, Verhalen, Betogen, en Liederen*.²⁴ Aangezien de toelichting op de foto's in 1889 werd opgesteld, zou het een completer beeld van Soekasari dan de eerder genoemde beschrijving in *Open Brief* moeten geven. Ook werd in de tekst dieper ingegaan op de manier waarop de bezoeker de diverse onderdelen in de tuin zou kunnen ervaren en werd er een duidelijk accent gelegd op de aanwezige flora. *Park Bibliotheek* werd afgesloten met een hoofdstuk over de gevolge werkwijze.

Volgens de beschrijving toonde foto I 'het gezicht op den conifeeraanplant en paden, nevens tapijtgroen aanleg'. In een evenwichtig natuurlandschap waren er volgens Van

²²Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, op. cit. (noot 19), 11-14.

²³De fotograaf hiervan is niet bekend. Het is ook niet te achterhalen met welk doel de foto's waren gemaakt.

²⁴Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, op. cit. (noot 11).

der Lindens theorie meerdere lijnen te onderscheiden. Zo waren er grondlijnen, die werden gevormd door natuurlijke of kunstmatige ophopingen van aarde en luchtlijnen die ontstonden door het kruinen van de bomen. Beide soorten lijnen gaven karakter aan het landschap. Zij reikten tot ver over de perceelgrenzen en besloegen zo ook een deel van park Merwestein. Natuurlijke lijnen kenmerkten zich door plotselinge afbrekingen en onregelmatigheid. De onvoorspelbaarheid kon volgens Van der Linden hinderlijk zijn 'voor ieder gezond, niet door gewoonte scheelziend, oog'. Dit prikkelde de kijker echter wel om zijn eigen invullingen te maken, en daarmee deed kunst zijn intrede. Lijnen konden indrukken ver af en dichtbij doen lijken. Op de verloren foto zou dit met name te zien zijn geweest in de Coniferenlaan, die breed begon en smal toeliep. Dit principe van perspectief was ook kunstmatig toegepast op een rij bomen aan de rand van de tuin. Hiervan werden de achterste toppen bewust laag gehouden om het effect van 'veraf' te benadrukken. Wanneer het naar de bomen toelopende pad ook lichtelijk daalde werd de indruk nog krachtiger. Aan de zonzijde van de laan groeiden zomerbloemen, tussen de stammen bosbloemen. Van der Linden haastte zich te vermelden dat de hoge iepen die de openbare weg flankeerden *niet* tot de aanleg van Soekasari behoorden. Hij verontschuldigde zich ook voor de zichtbare delen van daken die op de foto's te zien waren. De lijnen der natuur zouden volgens hem echter zo streng zijn dat zij deze ongewenste verstoringen konden buitensluiten.

*"Lijnen zijn streng wanneer zij niet anders gezien, noch kunnen gezien worden dan zij zijn, dit doet de Natuur; zij zijn stijf wanneer de kunstenaar de strengheid overdrijft ten gerieve van onge oefenden. De kunst wordt nimmer een bril, maar blijve priesteres die waakt tegen schoonheid-schennis."*²⁵

Het bijschrift van foto 2 luidde: 'Gezicht op het aanleggen van ophoogingen en planten daarop van heesters, struiken, en het plaatsen van in potten gekweekte bloemen, benevens wijze van bloemvelden opzaaien'. Naast lijnen en vormen moesten ook de kleuren in de tuin in harmonie tot het geheel zijn. Bloemen waren hier het meest geschikt voor. Men diende de bloementuin echter wel in natuurlijke vorm te behouden en niet te vervangen door willekeurig verzonnen of aan de bouwstijl of meetkunde ontleende vormen.

Op de foto was de vorm van een 'eénberg' te zien, ontstaan door puin dat door een krateropening was opgeworpen. Volgens de beschrijving verkreeg deze uitgebrande vuurberg [hiermee werd een vulkaan bedoeld] zijn uitgesproken vorm door asregen en erosieprocessen. Van der Linden noemde de aanwezigheid van een vulkaan niet in zijn beschrijving uit 1868. Hiermee is de aanleg van de vulkaan waarschijnlijk te dateren tussen 1886 en 1889.

Bij siervulkaan moet gedacht worden aan op elkaar gestapelde stenen, bijvoorbeeld

²⁵Ibidem, 3-4.

van lavasteen of mondsteen [misbaksels], met in het midden een gat waarin een rokend vuurtje kon worden gemaakt. Siervulkanen behoren dan ook tot de vermaaksarchitectuur. Er zijn bronnen die bevestigen dat er rook en vuur uit de berg kwam. Zowel in het herdenkingsboek uit 1933 *50 jaar DFC*, de Dordrechtse voetbalclub, waarvan Van der Linden in 1883 één van de initiatiefnemers was, als in een artikel in *Dordrecht zoals het was* wordt melding gemaakt van een vuurspuwende vulkaan.²⁶ In de laatstgenoemde publikatie wordt zelfs nog toegevoegd dat de vulkaan door bedienden werd opgestookt zodat Van der Linden vanuit zijn Dordtse raam zich toch een beetje in 'zijn' Indië kon wanen.²⁷

De aanwezigheid van een siervulkaan is uniek voor Nederland, maar het idee is niet revolutionair. In *Dissertation on Oriental Gardening* noemt William Chambers de vulkaan al als mogelijk onderdeel van de Chinese tuin.

"... sometimes conceal in cavities, on the summits of the highest mountains, founderies, lime kilns, and glass-works; which send forth large volumes of flame, and continued columns of thick smoke, that give to these mountains the appearance of vulcano's."

De geschriften van Chambers moeten in deze context niet naar de letter worden gelezen: China had en heeft geen enkele vulkanische activiteit. Chambers heeft wel enkele jaren in Italië doorgebracht en waarschijnlijk meer dan eens de Vesuvius bezocht.

Siervulkanen zijn zeldzaam. Voor zover bekend zijn er in Europa slechts twee vulkanen bewaard gebleven, één in Lothian in Schotland en één in het Wörlitzerpark in Duitsland.²⁸ J.G. Grohmann plaatste in zijn *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, Englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern*, een voorbeeldboek van ongeveer hetzelfde kaliber als Van Laar, een litho van de vulkaan van Wörlitz. Mogelijk was Van der Linden bekend met het geschrift.

Op 9 maart 1994 is er op aandringen van het Actiecomité Behoud Park Merwestein onder leiding van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (A.W.N.) een oriënterende opgraving gedaan op de vermoedelijke plaats van de siervulkaan. Aanleiding voor het onderzoek was de dreigende verkoop van het zogenaamde Bos van Staring, het terrein waarop de vulkaan zich zou bevinden. Aan de hand van één van de drie overgebleven foto's waarop de vermoedelijke vulkaan en een

²⁶C.J. van Rosendaal, op. cit. (noot 9), 13. Jan Alleblas, Frits Baarda, Jaap Bouwman e.a. (red), op. cit. (noot 5), 302.

²⁷Het is niet bekend welke bron voor deze informatie is gebruikt.

²⁸Siervulkanen behoorde tot de jardin Anglo-Chinois. Dit is er de oorzaak van dat er meer op het continent zijn gebouwd. Gwyn Headley, Wim Meulenkamp, *Follies: a national trust guide*, Londen 1986, 483-484.

stukje van de villa te zien was kon de plaats worden bepaald. Tijdens de opgraving in een berg aarde werd er gezocht naar steenachtig materiaal met brandsporen en lava-steen. Het onderzoek leverde naast enkele sintels en een smal bandje van houtskool echter voornamelijk puin op. Naar alle waarschijnlijkheid waren het resten van de Villa.²⁹ Om zekerheid te krijgen over de al dan niet aanwezige resten van een siervulkaan zou echter de hele heuvel moeten worden afgegraven.

Op één van de verloren foto's zou de 'vuurberg' staan afgebeeld. Van der Linden beschrijft de voorstelling aan de hand van primaire vormen:

*"De fotografie doet zien één grooten driekant, de aanleg in zijn geheel, één kleinen driehoek de ophogingen van den achtergrond, één naar rechts ombuigende glooiinglijn op den voorgrond, één zelfde en kleiner op den achtergrond, ombuigende naar links."*³⁰

Met de grote driehoeksvorm zou de bovengenoemde vulkaan kunnen worden bedoeld. Op de achtergrond waren planten, op natuurlijke wijze, in groepen neergezet. Om de opstanden, stukken boomstammen die werden geplaatst om op het 'tapijtgroen' kunstmatige slagschaduw op te wekken, werden klimplanten geleid. De beschrijving vermeldt hierover dat de afmetingen van de foto het niet toelaten dit schaduwspel te laten zien.

Tegen de heuvel op de voorgrond waren gekweekte bloemen neergezet, naar volgorde van grootte en kracht van kleur. Aan de oost en zuidzijde, te zien aan de rechterkant van de foto, waren bloemen die veel zon nodig hadden geplant, aan de westzijde bloemen die goed gedijden in half-schaduw en aan de noordzijde geen bloemen maar in kleur elkaar afwisselende bladplanten.

Model voor het vlakke veld met onregelmatig verdeelde zaai-bloemen stonden de zogenaamde natuurvelden of prairies. Bloemzaden werden in deze gebieden verspreid via het afvloeiende regenwater. Buiten de stroomvormen groeiden planten die droge grond verkozen.

Ter afsluiting gaf Van der Linden aan hen die de onderdelen van het gekozen natuurmodel nog getrouwer willen weergeven een aantal suggesties. Men zou de verschillende aardlagen van de rustende vulkaan kunnen aanbrengen. Daar waar zich het meeste water en humus bevond, aan de voet, zouden zware struiken met sterke kleuren kunnen worden geplant, op drogere grond schralere planten met fletse kleuren. Waar verweerde lava en zwavellagen aanwezig waren adviseert Van der Linden

²⁹Corrie Lugtenburg, 'Vulkaan in Dordrecht?', *Grondig Bekeken, Lek en Merwestreek*, jrg 9 (1994) 2, 8-10.

³⁰Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, op. cit. (noot 11), 5.

'dorloovige' struiken het liefst in de kleuren geel en oranje.³¹

Foto drie moest voorstellen: Gezicht op de voorstelling van "La nature chez elle" of "het Plantenrijk bij zich te huis." In de beschrijving werd een duidelijke scheidslijn aangebracht tussen door de mens onaangeroerde chaotische natuur en de gedisciplineerde natuur, aangelegd voor het genot van de mens. Van der Linden meende dat de tweede vorm, waar de oorspronkelijke bestemming van de flora werd ontnomen en haar zuiver als genot- of nutvoorwerp te beschouwen, het oog niet kon bekoren. Ter illustratie van deze stelling trok hij de vergelijking met de mensenwereld: volkeren horen *bij* en *in* hun omgeving. Zou men deze ontnemen, zouden zij hun oorspronkelijke karakter en eigen stijl verliezen.

Mensen zouden zich de kunst eigen moeten maken de natuur te laten zien in een oorspronkelijke, harmonische context. Kunst was hiermee niet vrij in haar bewegingen en werd net als de wetenschap onderworpen aan onbetwiste regels. Dezelfde stelling gold voor de goede smaak. Smaakgevoel en smaakbewustzijn waren eigenschappen van de mens. Smaken mogen en kunnen verschillen, maar *de* smaak behoorde tot het menselijk gemeengoed en was gebaseerd op een gemeenschappelijke grondslag. Het zou de opvoedende taak van de kunstenaar zijn het publiek kennis te laten maken met de regels van de smaak. De foto toont één van de mogelijkheden om de natuur op smakvolle wijze in de tuin te verwerken. De kunst plantte tussen dode stammen treurbomen en zaaide bosvioletjes aan hun voeten. Dood en leven harmonieerden.

*"De tuinkunstenaar dwaalt, wanneer hij onder alle omstandigheden aan dor hout den oorlog verklaart. Om den "indruk", natuur bij zich te huis, bij zich thuis in zijn tuin, op te wekken, moet dood naast leven geplaatst worden."*³²

De foto's 4 en 5³³ waren getiteld 'Gezicht op het aanbrengen van lichtversterking en schaduwverzwaring' en werden samen besproken. Belichting nam in de beleving van natuurschoon een belangrijke plaats in. Elk seizoen verspreidde het licht op een andere manier en gaf uiteenlopende slagschaduw. Aan tuinkunstenaars de taak om aan de aanwezigheid van uiteenlopende belichtingstinten, ook op bewolkte dagen, tegemoet te komen. Op Soekasari waren hiervoor ophogingen gemaakt in noord-zuid richting, met daarin openingen. Helder groene, gele en zilverkleurige heesters en planten en felgetinte bloemen waren aan de oost- en zuidzijden geplant. Stemmige donkergroene, bruine en bronskleurige beplanting bevonden zich aan de west- en noordzijden. In de aangebrachte openingen groeiden donkere klimplanten.

Als gevolg van de doorkijkjes leek de voorgrond scherper en contrastrijker verlicht

³¹Ibidem, 5-6.

³²Ibidem, 6-7.

³³Een grote en een kleine foto. Ibidem, 8.

dan de achtergrond. Ook was er een duidelijk verschil in de waterspiegeling. Bij ochtendzon was het noordoosten van de tuin voor het oog van de toeschouwer helder verlicht, terwijl dit deel zich in de slagschaduw van de zuidwesterbeplanting tegen de ophogingen bevond. 's-Avonds was dit principe precies omgekeerd te zien.

Van der Linden wees tenslotte nog op het verschil in perspectief tussen de twee foto's. Dat de een meer diepte lijkt te hebben dan de ander had volgens hem te maken met de herhaling van dezelfde vormen, in dit geval een scherp afgetekende wand met daarvoor een boomstam, naar de achtergrond.³⁴

Wegnemen stuksgewijs

Onder het mom 'proberen gaat boven studeren' begon Van der Linden zonder enig van te voren vaststaand ontwerp met de aanleg van Soekasari. Hij noemde de methode die hij hanteerde 'wegnemen stuksgewijs'. Dat wat zijn oog hinderde, werd één voor één weggehaald en vervangen.³⁵ Elke verandering echter lokte een andere uit zodat er na verloop van tijd een op zich zelf staande tuinstijl ontstond.

Bloembedjes en mozaïekvakjes maakten eerst plaats voor bloemvelden. Daarna werden de grasranden om de heester- en conifeergroepen vervangen door willekeurig gezaaide bosbloempjes. In het gazon dat, zoals Van der Linden omschreef, de indruk van een weiland begon te maken, werden kleine ophogingen aangebracht. Daar waar het zand was afgegraven ontstond de prairie met gras en bloemen als bodembedekker. Na aanleg van de prairie begonnen de beperkte afmetingen van het terrein parten te spelen. Als oplossing werd voor de perspectieflijnen in paden en beplanting gekozen. Om minder te worden geconfronteerd met de perceelgrenzen en meer variatie in vormen te verkrijgen werden ook een aantal heuveltjes opgeworpen. Op dat moment, zo schreef Van der Linden, wisselden de rollen zich om en werd de Natuur aanlegster en de aanlegger haar gehoorzame dienaar.

In het landschap zouden zich ook één of meerdere bruggen met daaronder doorkijkjes hebben bevonden.³⁶ Het idee hiervoor zou zijn ontstaan naar aanleiding van foto's van de Rocky Mountains die op de internationale koloniale tentoonstelling in Amsterdam in 1883 te zien waren. Op Soekasari zou een schaalmodel van deze woeste bergkloven gemaakt zijn.

Tenslotte verklaarde Van der Linden wat zijn beweegredenen waren om de foto's en de beschrijvingen in omloop te brengen. Zij dienden niet als modellen om te kopiëren, maar moesten worden beschouwd als wegwijzers hoe in een tuin de Natuur

³⁴Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, op. cit. (noot 11), 7-8.

³⁵Van der Linden hanteerde bewust niet de 'faire table rasé' methode, waarbij de tuin eerst werd schoongekapt. Ibidem, 9.

³⁶Behalve in het hoofdstukje over de werkwijze van de aanleg wordt er nergens melding van bruggen gemaakt. Het is dan ook niet bekend hoe deze eruit hebben gezien.

zou kunnen worden nagevolgd. Zelf-aanleg naar zelfstijl moedigde hij van harte aan: 'laat ieder make wat hij ziet als schoonheid in de natuur.' Voor ieder mens bood de natuur tal van mogelijkheden.

*"Onderscheiden de mensen zich door aangeboren of aangekweekte neigingen, en toont de één voorliefde voor ernst en stemmigheid, terwijl de ander niet leven kan dan omgeven door licht, kleur en vrolijkheid, zoals een derde behagen schept in tegenstellingen en kracht van indrukken, het natuurlandschap heeft voor allen gezorgd..."*³⁷

Van der Linden bracht in zijn theorie drie hoofdonderscheidingen aan: het woud met zijn schaduw, binnenvallende zonnestralen en open plekken, het zonnige heuvellandschap en de prairie met hun spectrum van kleuren en de steen en watervalpartijen met hun grillige vormen en verwerings- en vernielingsprocessen. Tussen deze uiterste lag een scala van mogelijkheden die de tuinkunstenaar naar persoonlijke voorkeur kon invullen:

*"Gelijk een visch leeft in het water, de vogel in de dampkring, zal de mensch leven, geestelijk, in de omgeving die hem aantrekt, die harmonisch is met zijn 'zelfaard'."*³⁸

De tuin werd hierdoor een soort alter-ego van de mens die hem aanlegde.

Soekasari II

In januari 1891 verhuisde Van der Linden naar het dorpje Teteringen bij Breda. Dat hij zijn komst daar niet onopgemerkt is gebleven bewijst de *Gids van Breda en omstreken* uit 1897:

*"Aan de rechterzijde van den weg zien we onder de vóórtuintjes er twee, die in aanleg geheel afwijken van de overige. Zij zijn aangelegd in den zogenaamde "natuurstijl" en het eigendom van den heer Mr. H.O. van der Linden van Snelrewaard, die gaarne en welwillend iederen bezoeker te woord staat."*³⁹

Aan de Ginnekense Steenweg was in 1893 Soekasari II verrezen: kleiner dan de tuin in Dordrecht, maar volgens dezelfde principes aangelegd. "Wegens de aard van het werkje" [slechts een eenvoudige toeristengids] wilde Van der Linden in de gids niet verder uitwijden over de theorie achter de 'tuinaanleg'. Het enige dat hij nog wilde

³⁷Herman Otto van der Linden van Snelrewaard, op. cit. (noot 11), 10.

³⁸Ibidem, 10.

³⁹K.M. Smith, G.L. Janssen, op. cit. (noot 2), 195, 197.

vermelden was:

*"...men kome zien, men vrage en in eigen woning met tuin teruggekeerd, beproeve men zelf om te slagen, wanneer althans de begaafdheid om lijnen, vormen, kleuren en tinten daarin te zien niet geheel afwezig is, want, het is onbegonnen werk te musiceren als het muzikaal gehoor ontbreekt, zoo is het vergeefsche arbeid, zooals mij is gebleken, om iemand aan te bevelen om zijn tuin zelf aan te leggen als de gaaf om het aesthetische te zien, afwezig is."*⁴⁰

Natuurlijk of niet ?

Voordat enige conclusies te verbinden zijn aan de wijze waarop Van der Linden Soekasari aangelegde, is het verstandig om te bepalen hoe de tuin werd ontvangen in eigentijdse kringen. In het tijdschrift *Vragen van den Dag* uit 1892 waarin Van der Lindens opvatting over tuinarchitectuur in een artikel was opgenomen, werd al gesteld dat het eenvoudiger was Soekasari te plaatsen als rariteit, dan het te zien als een tuin die volgens de regels der natuur was aangelegd. Dit blijkt nu nog steeds een probleem bij de waardebepaling van de tuin.

In *Vragen van den dag* wees men op het feit dat al sinds het einde van de achttiende eeuw werd gezocht naar een duidelijke definitie van de natuurstijl. Geertruida Carelsen schreef in een artikel in de *Gids* dat onder natuurstijl verstaan moest worden: "... de gegevens der natuur met eerbied te verwerken, haar de hulde van de liefhebbende menschenhand te brengen."⁴¹

Imitatie van een landschap hield ook in dat planten en bloemen op natuurlijke plaatsen werden neergezet, processen van water en wind werden verwerkt in de tuin, en schoonheidsfoutjes moesten worden overgenomen zonder dat zij als storende factor werden gezien. De natuurstijl berustte dus op regels die de natuur zelf opwierp. Deze waren afhankelijk van de geografische ligging. In *Vragen van den dag* werd hier nog aan toegevoegd:

*"De natuurstijl wil echter niet, zooals men wel eens meent, voorstellingen van trotsche majestueuze natuuraferelen uit alle werelddelen bijeen vergaren en als schakels van dezelfde keten in de kleine tuintjes van ons vlakke Nederland aanéénrijen. Neen, hij wil het landschap van één bijzonder karakter doen zien: Aziatisch, Amerikaansch, Zwitsersch, Duitsch, of welk dan ook, maar geen mengelmoes van allerlei soms heterogenen bestanddeelen."*⁴²

⁴⁰Ibidem, 199.

⁴¹Geertruida Carelsen, 'Het park te Muskau', geciteerd in: J.L. van Dalen, op. cit. (noot 18), 4.

⁴²J. van Dalen, op. cit. (noot 18), 6.

Hoewel de schrijver van het artikel zich over het algemeen lovend over de aanleg van Soekasari uitliet was de kritiek op de heterogeniteit van de Nederlandse tuinen zoals in het bovenstaande citaat naar voren komt, ook op de Dordtse tuin van toepassing. Daar werden immers ook een Japans veldwachtershuisje, grillige bergkloven naar voorbeeld van de Rocky Mountains, een uit de rotsen gekapte Frans huis en het oud-Hollands tuintje gecombineerd.

In het artikel prees de auteur de manier waarop Van der Linden de natuur in zijn tuin, die toch een gering oppervlakte had, wist te halen. Ook voor het feit dat hij geen 'bloot copiiist' was maar de natuur naar zijn hand leidde, kreeg hij veel waardering. Tenslotte was het zijn eigengereidheid en doorzettingsvermogen dat bij velen respect afdwong. Geertruida Carelsen schreef hierover:

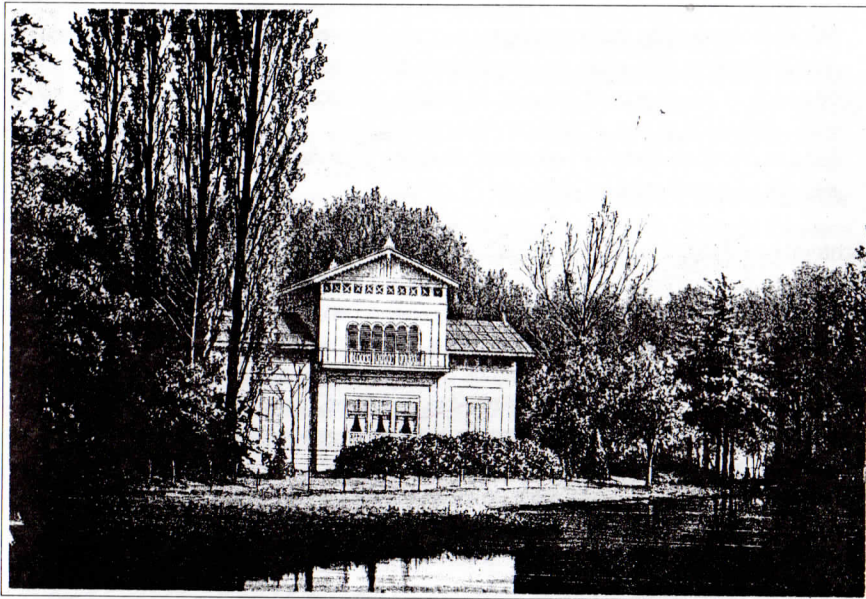
*"Als ieder bovendien in het aanleggen van zijn tuin eens toegaf aan eigen invallen, zonder kinderachtige vrees van uitgelachen te worden, zonder zijn buurman, zonder de mode of de gewoonte om raad te vragen, dan zou de eentonigheid onzer tuinen voor afwisseling er van, waardoor meer genot, plaats maken. De bestaande toestand lijdt aan verval van krachten en opent hierdoor voor hare opvolgster het uitzicht op een welkomstgroet bij de geboorte."*⁴³

Achteraf bezien lijkt het feit dat Van der Linden de natuur in strijd met zijn eerdere genoemde overtuiging -dat de natuur direct moest worden overgenomen zonder persoonlijke toevoegingen- duidelijk naar zijn eigen hand zette. Op Soekasari was het ook niet eenvoudig om een natuurlijke, Aziatisch georiënteerde tuin aan te leggen. De ruimte was een beperkende factor en de Nederlandse geologische en klimatologische omstandigheden weken af. Om enig reliëf te verkrijgen zoals in de Aziatische tuinen gewoon was, moest de grond kunstmatig worden opgehoogd. Bij gebrek aan rotsachtig gesteente was de enige mogelijkheid het van elders aan te voeren. In dit opzicht was Soekasari geen geslaagd voorbeeld van de natuurstijl zonder menselijke ingreep zoals Van der Linden deze zo stellig in zijn publicaties propageerde. Ook deden de toegevoegde tuingebouwen en -ornamenten, zoals beschreven in voorafgaande hoofdstukken duidelijk afbreuk aan de natuurlijkeheid.

Je zou kunnen stellen dat er op Soekasari, hoe paradoxaal het ook klinkt, verschillende kunstmatige natuurstijlen zijn toegepast. Natuurlijk, omdat Van der Linden tijdens zijn reizen de gelegenheid had gehad verschillende landschappen te bestuderen en te imiteren en kunstmatig omdat de verschillende onderdelen met het Hollandse klimaat en bodemgesteldheid nooit op een natuurlijke wijze zouden kunnen worden verkregen en ze in deze combinatie nergens voorkwamen. Soekasari leek wel een soort openluchtmuseum waarin landschappen uit de hele wereld naast elkaar werden geëxposeerd. Mogelijk is deze gedachte niet zo vreemd. Uit een *gids* met bezienswaar-

⁴³Geertruida Carelsen, zondagsblad, geciteerd in: J.L. van Dalen, op. cit. (noot 18), 6.

digheden in Dordrecht blijkt dat Van der Linden zijn domein in de zomer openstelde voor geïnteresseerden.⁴⁴ Bereisd en belezen als Van der Linden was wilde hij zijn kennis en mening over tuinen, natuur en architectuur graag uitdragen.⁴⁵

Merwestein in 1875; chromolithografie van Tresling & Co. Amsterdam.

⁴⁴*Gids voor Dordrecht, bezienswaardigheden en Adressen der Voornaamste Firma's*, Dordrecht z.j. uitgegeven door Hotel Ponsen.

⁴⁵Hier en daar schemerde het educatieve element ook door in zijn geschriften bijvoorbeeld door het voorstel in park Merwestein naambordjes bij bijzondere bomen en planten te plaatsen.